

Sosyal Medyadaki Dezenformasyon: Covid-19 Aşıları Türkiye Örneği

Disinformation on Social Media: Covid-19 Vaccines the Case of Türkiye Example

Araştırma Makalesi / Research Article

**Sorumlu yazar/
Corresponding author:**
Orhan Gevrek

ORCID:
0009-0002-0757-7155

Geliş tarihi/Received:
11.09.2023

**Son revizyon teslimi/Last
revision received:**
13.11.2023

Kabul tarihi/Accepted:
14.11.2023

Yayın tarihi/Published:
16.12.2023

Atıf/Citation:
Gevrek, O. (2023). Sosyal
medyadaki dezenformasyon:
Covid-19 aşıları Türkiye örneği.
İletişim ve Diplomasi, 11, 27-55.

doi: 10.54722/
iletisimvediplomasi.1358371

Orhan GEVREK¹

ÖZ

Sosyal medya platformlarının baş döndüren hızı sayesinde bireyler artık bilgiye daha hızlı ulaşabilmektedir. Sınırsız hızlı iletişim ve bilgiye anlık ulaşım kullanıcılara önemli avantajlar sağlasa da birçok dezavantajı ve sorunu da beraberinde getirebilmektedir. Covid-19 pandemisi süresince yapılan yanlış ve hatalı bilgilendirmeler sebebiyle ülkeler hem pandemiyle uğraşırken hem de dezenformasyonla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Yaşadığımız zaman diliminde sosyal medya sıradan bireyleri, içerikleri tüketen aynı zamanda üreten kullanıcılara dönüştürmektedir. Yankı odaları sayesinde kısa sürede çok fazla etkileşim alan ve dolaşıma sokulan bir haber, iddia, içerik; hatalı ilişkilendirme mi, çarpıtma mı ya da yanlış mı olduğu anlaşılmeden dezenformasyona sebep olmaktadır. Bu çalışmada Covid-19 pandemisi süresince DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından pandeminin ilan edildiği 11 Mart 2020 ile Sağlık Bakanlığı'nın açık havalarda maske takma zorunluluğunu kaldırdığı 2 Mart 2021 tarihleri arasında, sosyal medyada çıkan ve teyit.org tarafından yalan/yanlış haber olarak tespit edilen paylaşımlardan toplam 37 içerik incelenmiştir. Veriler, doküman inceleme yöntemiyle derlenmiş ve betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, en çok kullanılan dezenformasyon türü, 19 adetle 'çarpıtma'dır. Araştırmada tespit edilen diğer bir bulgu ise teyit.org tarafından yayınlanan paylaşımların yapıldığı hesapların önemli bir çoğunluğunun sahte isimle açılmış olması, gerçek isim kullanılmadan fake hesaplardan dezenformasyonun dolaşıma sokulmasıdır. Sosyal medya-

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Sakarya, orhan.gevrek@ogr.sakarya.edu.tr

da yaşanan bu dezenformasyona karşı medya okuryazarlığı en önemli savunma aracı olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dezenformasyon, infodemi, sosyal medya, medya okuryazarlığı, Covid-19 aşılıarı

ABSTRACT

Thanks to the rapid pace of social media platforms, individuals can now access information more quickly. While unlimited and swift communication, along with instant access to information, offers significant advantages to users, it can also bring about numerous disadvantages and challenges. The dissemination of false and erroneous information during the COVID-19 pandemic has compelled countries to combat disinformation while tackling the outbreak. In our contemporary era, social media transforms ordinary individuals into simultaneous content consumers and producers. Echo chambers play a pivotal role, rapidly amplifying news, claims, and content that gain substantial interaction, thus leading to the propagation of disinformation before the accuracy of the association, distortion, or claim is properly discerned. In this study conducted between March 11, 2020, when the World Health Organization (WHO) declared the pandemic, and March 2, 2021, when the Ministry of Health lifted the outdoor mask mandate during the COVID-19 Pandemic, 37 instances of false or misleading news shared on social media were collected and analysed by Teyit.org. The data were compiled using the document analysis method and were subjected to descriptive analysis. According to the research findings, the most prevalent form of disinformation is distortion, amounting to 19 cases. Another noteworthy discovery is that a significant majority of the accounts posting on Teyit.org employ pseudonyms, and these pieces of disinformation are disseminated from fake accounts that do not employ genuine identities. Media literacy emerges as the foremost defence mechanism against this form of disinformation within the realm of social media.

Keywords: Disinformation, infodemic, social media, media literacy, COVID-19 vaccines

EXTENDED ABSTRACT

With the introduction of new media tools and the internet into our lives and the rapid development in these areas, users are now shedding their passive positions and adopting an active stance in every moment and activity. Based on this change and transformation, individuals are evolving into users who not only consume produced content but also generate content for new media tools and platforms. Thanks to social media platforms, where new ones are added every day, the speed of information

sharing increases, while the coverage reaches its maximum point. Over the course of a decade, the discourse surrounding Web 1.0 and Web 2.0 has evolved, as they have shown to be insufficient, prompting the emergence of Web 3.0 and potentially even Web 4.0. Today, it is an undeniable reality that the concept of the Internet of Things is even more pronounced. Thanks to the internet and new media tools, tasks that required physical movement in the past can now be accomplished with a single click, allowing individuals to engage in virtually any activity that comes to mind without the need for physical presence. Conversely, in these associations or participations, although there are exceptions, users are often not obliged to reveal and share their true identities, a parallel to anonymization; rationality can lead to questioning the concept of truth. In the past, data processed by large machines housed in rooms is now handled using phones in our palms or digital watches on our wrists, ushering in a new era of information access characterized by minimal dimensions and cost-effective accessibility. Individuals can now instantly follow news and developments from any point in the world with a single click, positioning themselves at the center of progress through the content they consume and produce. Alongside all its positive contributions, it can also serve as the source and distributor of false, erroneous, distorted, or fabricated content and shares due to the deficiencies in internet and new media tool regulation. At this very juncture, the new media tools individuals employ to fulfill their news and information needs also foster disinformation, which infiltrates our lives through these concepts and can mislead users, each of whom is a consumer, when it comes to decision-making. When produced content isn't properly filtered, it can be used and propagated by corporate news channels or internet news pages without verification. Perhaps the most tangible example of disinformation emerges in the context of the COVID-19 pandemic. In this process affecting people worldwide, individuals have been isolated, forced to maintain physical distance, and digital elements and activities have replaced physical actions in many domains, from education to business, commerce to art. Socially, personal practices have undergone a complete transformation, adopting an entirely new form. Isolated individuals have tended to use the internet and new media tools more frequently to keep up with developments. The lack of control in new media tools provides a breeding ground for false, inaccurate, or erroneous information and documents. Every conscious or unconscious sharing directly affects the battle against the COVID-19 pandemic. Be it for various reasons such as boosting click counts, increasing popularity, growing follower numbers, and many others, shares made without confirming their accuracy and authenticity have given rise to disinformation and intensified the workload of dedicated healthcare professionals. Individuals who disregard the ability to act prudently and consciously, especially in times of crisis, find themselves bombarded with information during COVID -19 and experience increased difficulty in navigating this process. With the COVID -19 pandemic, society has also encountered the concept of an infodemic. This concept, which has been introduced into the literature by the

World Health Organization, reveals how dangerous the term pandemic is on a world scale on an informational basis. Regrettably, despite the prevailing unfamiliarity with the term among people at this time, they continually take the position of interlocutors and actively engage in the phenomenon. Once a post, news article, or piece of information is released by its source, it relinquishes its distinctive characteristics and assumes a significant role in disseminating information to a wide audience. Within the scope of the research, the posts shared through new media tools during the COVID-19 pandemic were evaluated. Between March 11, 2020, when the World Health Organization (WHO) declared the pandemic, and March 2, 2021, when the Ministry of Health lifted the outdoor mask mandate during the COVID-19 Pandemic, 37 instances of false or misleading news shared on social media were collected and analysed by Teyit.org, which serves as a verification platform. The data were compiled using the document analysis method and were subjected to descriptive analysis. During periods of crisis, it is seen that a considerable number of posts are shared by anonymous accounts and attract substantial engagement, mostly due to the limited ability to exercise control. It is believed that the most effective strategy to combat various forms of negativity and disinformation is to cultivate a state of conscious social media literacy.

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz dönem; 'dijital çağ', 'post-truth çağ', 'bilgi çağı' ifadeleri ile tanımlanırken birçok sosyal bilimci tarafından 'ağ toplumu' olarak da nitelendirilmektedir. Bu tanımlamalar iletişim ve bilginin teknolojik atılımlarla geldiği noktayı da ifade etmektedir. Geleneksel medya ile başlayan toplumun bilgilendirilmesi ve kanaat oluşumu süreci, yeni medya araçlarının gelişimi ve çeşitliliği ile değişim geçirmektedir. Anlık haberdar olma ihtiyacı ile birlikte yeni kitle iletişim aracı olarak sosyal medya ön plana çıkmaktadır. Sosyal medya kendinden önceki iletişim araçlarından aldığı mirasın üzerine yenilikler eklemekte, çevrim içi anlık bilgiye günün her anı erişimi mümkün hâle getirmektedir. Çeşitli tanımlamaları olmasına rağmen genel mânada sosyal medya, mekân ve süre kısıtı olmaksızın üretilen her içeriğin dolayına sokulabildiği, kritik edilebildiği ve etkileşimin had safhada olduğu iletişim türü olarak tanımlanabilmektedir (Çalışkan & Mencik, 2015, ss. 256-257). Sosyal medyanın bilgi paylaşımı noktasında belki de etkisini en yoğun gösterdiği dönemin, yaşadığımız Covid-19 pandemisi dönemi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çin'deki bir lokasyondan başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alarak pandemi boyutuna çıkan koronavirüs; bireylerin sosyal ve ekonomik ilişkilerinden kişisel ve toplumsal ilişkilere kadar her noktada olumsuz etkilere sebep olmuş, gündelik hayat tarzlarını değişime uğratmıştır (Porsuk & Cerit, 2021, s. 349). Tüm dünyada derin izler bırakan Covid-19 pandemisi ile birlikte hayatımıza giren 'pandemi' terimi ise; bir rahatsızlığın veya enfeksiyonun, farklı birçok kıtada, devletlerde, kısacası dünya genelinde büyük bir

coğrafyada etkisini göstererek yayılması olarak nitelenmektedir. Virüse bağlı olarak Türkiye’de de ilk hastanın tespit edildiği 11 Mart 2020 günü Dünya Sağlık Örgütü’nce (DSÖ) pandemi ilan edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Virüse veya enfeksiyona karşı direnç sağlayan kişilerin sayısının, virüse yakalandığı tespit edilen kişilerin sayısına olan orandan fazla olması halinde, virüslerin toplum genelinde yayılma hızının düşüşe geçeceği belirtilmektedir. Pandeminin ilk gününden itibaren söylenen ‘sürü bağışıklığı’ tanımı, genel bağışıklığa denk düşmektedir (Dayan, 2021, s. 99). Virüsün etkisini azaltarak, daha geniş alanlara yayılımını engellemek gayesiyle hayata geçirilen süreli karantinalar, serbest hareketi de engellemektedir. Kısıtlılığın verdiği gelecek kaygısı, asosyalleşme, tüketime yoğunlaşıp üretimden uzaklaşma gibi etkiler kişilerde öfke kontrolünü olumsuz yönde tetiklemektedir (Aydın, 2022, s. 76). Dünya genelinde aşı ile bağışıklama sürecine paralel olarak 25 Kasım 2020 tarihinde T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından, Çin tarafından geliştirilmiş olan Sinovac aşısı için anlaşma sağlandığı açıklanmıştır (tr.euronews, 2023).

Bu açıklamanın ardından Türkiye’de sosyal medya üzerinden bir aşı karşıtlığı tartışması başlamıştır (Şahin, 2022, s. 581). Aşı tereddütünü tetikleyen ve olumsuz yönde katkı sunan bir başka unsur ise sosyal medya platformlarındaki paylaşımlardır. Bireyler aşılarla ilgili yanlış bilgi ve dezenformasyondan etkilenmektedir. Özellikle izole bir dönem geçiren kişiler yoğun olarak kullandıkları sosyal medya platformları üzerinden yapılan hatalı bilgilendirmeler ve yönlendirmelere inanarak kanaat geliştirmektedir. Pandemi süresince paylaşılan aşı karşıtı haberler, içerikler, oluşan kanaatlere etki ederek toplumdaki aşı tereddütünü beslemektedir (Özmen & Aksoy, 2022, s. 551-552). Aşının güvenilirliğinin resmî makamların açıklamalarından ya da bilimsel verilerden ziyade, sosyal medyadaki paylaşımlar üzerinden değerlendirildiğini söylemek yerinde bir değerlendirme olacaktır. Araştırma; yeni medya araçlarının kriz anlarında yalan haberlerin yayılımında ne derece etkili olduğu sorunsalından hareketle, veriler ışığında bunun tespitini amaçlamaktadır. Bu bağlamda Covid-19 aşıları ile ilgili dolaşıma sokulan yalan haberlerin en çok hangi mecralarda yer aldığı ve bu süreçte en fazla hangi dezenformasyon türünün kullanıldığı ele alınmaktadır. Araştırma alan yazına sunduğu katkının yanı sıra; elde edilen veriler ışığında bireylerin daha sonraki süreçlerde, sosyal medya platformlarında maruz kaldıkları haberleri ve enformasyonları nasıl değerlendirebilecekleri bağlamında da örnek teşkil etmesi açısından önem arz etmektedir.

Sosyal Medya ve Dezenformasyon

Niteliğine yönelik yapılan tasvirler çerçevesinde dezenformasyon, gerçeğe aykırı olduğu bilinen bir bilginin bireye veya topluma (kamu barışına) zarar verme kastıyla paylaşılması olarak tanımlanabilmektedir (Balcı & Çakır, 2023, s. 4). Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise dezenformasyon sözcüğü Fransızca kökenli olarak ifade edilerek

'bilgi çarpıtma' şeklinde nitelenmektedir (Türk Dil Kurumu, 2023). Uluslararası sözlüklerden Cambridge Dictionary'de dezenformasyonun tanımı; "İnsanları kandırmak amacıyla yayılan yanlış bilgiler" (False information spread in order to deceive people) olarak geçmektedir (Cambridge, 2023). Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere kavramın net bir tanımlaması olmamakla birlikte ana hatlarıyla nitelemeler benzerlik göstermektedir.

Covid-19 pandemisi süresince dezenformasyon, ülkeleri, bireyleri etkilemekte ve bu önemli bir sorun hâline gelmektedir. Koronavirüs pandemisi boyunca gerçek, sağlıklı ve güncel bilgiye erişmek önemini daha çok hissettirmektedir. Geleneksel medya araçlarının yanı sıra internet aracılığıyla sosyal medya platformları üzerinden dolaşma sokulan yalan haberlerin meydana getirdiği dezenformasyon, virüsle sürdürülen mücadeleye büyük zarar veren unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2020, s. 81). Covid-19 dezenformasyonu fiziksel sağlığımızın yanı sıra ruhsal duygu durumu hâlimizi de etkilemektedir. Aşı gibi etkin tedbirlerle korunulabilecek bir salgında bireyler kendilerini hem dezenformasyonun sebep olduğu panik hâlinden hem de virüsten sakınmak zorunda kalmaktadır.

Koronavirüsün hızlı yayılımına bağlı olarak yaşam kayıplarının en aza indirilmesi adına farklı ülkeler tarafından aşı üretimi hayata geçirilmektedir. Bu kapsamda üretilen aşılarda ilgili, imal aşamaları, muhteviyatı ve uygulama yöntemleri gibi farklı başlıklarda sorulara cevap olacak nitelikte haberler yayınlanmaktadır. Korunma kapsamında aşıyla ilgili yapılan haberlere ve sosyal medya üzerinden aşının olumsuz etkilerine atıf yapılarak yayılan enformasyonlara yönelik ilgi de artış göstermektedir (Irak, 2022, s. 117). Hayatta kalma içgüdüğü bu aşamada sağlıklı düşünme ve süzgeçten geçirme gibi temel kavramları öğretilmekte, bireyler ulaştıkları bilgileri kritik etme fonksiyonuna tabi tutmadan kanaat oluşturma aşamasına geçebilmektedir. İnsanlar buldukları ortamlarda kendileri için en iyi olanın ne olduğu, sürecin nasıl ilerlediği gibi bilgilere en hızlı ve en kolay mecralardan ulaşmaya çalışmaktadır. Normal süreçlerden farklı olarak bu gibi kriz anlarında dolaşım hızına bağlı olarak bilgi kirliliği de had safhaya çıkmaktadır.

Süreç boyunca Covid-19 dezenformasyonu, resmî kaynaklı haber kanalları ve internet haber sitelerinin yanı sıra sosyal medya araçları, kapalı mesajlaşma sistemleri ve farklı uygulamalar üzerinden geniş kitlelere yayılmaktadır. Ülkemizde ilk vaka tespitinin yapıldığı 11 Mart 2020 tarihinde sosyal medyada 747 bin 862 adet paylaşım yapıldığı ifade edilmektedir (thebrandage.com, 2022). Bireyler edindikleri bilgileri sadece kendileri için değerlendirmemekte, yakın aile fertleri başta olmak üzere diğer bireylerin de istifade etmeleri için yayılmasına aracı olmaktadır. Bunu yaparken öncelik, bilginin yakın çevreden başlayarak etki halkasını genişletmesi ve büyük kitlelere ulaşması olarak görünse de temelde en önemli unsur olan 'doğru' kavramı çoğunlukla ıskalanmaktadır.

Dünya genelinde alınan tedbirlerle insanlar evlerinde izole edilmekte, mesleki aktiviteler değişkenlik göstermekte, tüketim olgusu yeni bir biçime bürünmekte, yüz yüze iletişim sekteye uğramakta, devletler arası gidiş gelişler kısıtlanmakta; bu da bireylerin bilgi ve etkileşim için konvansiyonel medyanın yanı sıra sosyal medyayı da etkin kullanmalarına kapı aralamaktadır (Öngel, Tatlı, & Bozkurt, 2020, s. 841). Temel fonksiyonların yavaşladığı ve yavaşlatıldığı bir ortamda, bilginin dolaşım hızı tam tersine her geçen gün artmakta ve arttırılmaktadır. Sosyal medyanın hızına paralel olarak resmî kaynaklar tarafından yapılan bilgilendirmelerin süreleri de aynı doğrultuda hızlanmaktadır.

Türkiye’de sosyal medya platformlarındaki dezenformasyon türlerine yönelik araştırma ve incelemeler mevcuttur. Kobak ve Soğukdere (2021, s. 186). tarafından orman yangınlarına yönelik paylaşımlar üzerinden yapılan haberlerle ilgili gerçekleştirilen çalışmada teyit.org üzerinden incelemeler yapılmış ve sosyal medyanın, dezenformasyonun gerçekleşmesinde işleri kolaylaştırdığı ve hızlı yayılımına zemin hazırladığı belirtilmiştir. Araştırma sonucunda bireylerin daha çok “çarpıtma” ve “hatalı ilişkilendirme” türündeki paylaşımlarla denformasyona maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Ulaşılan başka bir sonucun ise dezenformasyon oluşumuna sebep olan iletilerde büyük oranda takma isim kullanılması olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca kriz anlarında sosyal medya platformlarının hatalı veya yanlış enformasyonun daha geniş kitlelere yayılımında öncü olduğu belirtilmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde problemin çözümü için doğrulama platformlarının yanı sıra kullanıcılara da önemli görevler düştüğüne atıfta bulunularak; medya okuryazarlığının, yalan haberlerin tespiti ve problemin çözümü noktasında etkin rol oynayacağı ifade edilmektedir. Araştırma kapsamında alan yazına yönelik yapılan araştırmalarda olduğu gibi yeni medya araçlarının ve sosyal medya platformlarının dezenformasyonun yayılımına zemin oluşturduğu dile getirilerek; doğrulama platformlarının geleneksel medyadaki ‘eşik bekçisi’ kavramına denk düşebileceği belirtilmekte ve kullanıcıların çoklu kontrol mekanizması olarak bu platformları da incelemelerinin yerinde olacağı ifade edilmektedir.

Topçu ve Çaycı (2022, s. 188) tarafından yapılan diğer bir çalışmada ise; Covid-19 pandemisine yönelik dezenformasyon konusu ele alınmış ve sosyal medya mecralarının yanlış bilginin yayılmasında oynadığı rol teyit.org platformunda Covid-19 pandemisiyle ilgili paylaşılmış olan içerikler üzerinden analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında sosyal medya platformlarındaki yalan haberlerin toplumun psikolojik durumunu da etkilediği belirtilmektedir. Araştırmanın amacı yeni medya araçlarının doğru olmayan bilginin yayılımında ne kadar etkin rol oynadığının koronavirüs pandemisi sürecinde yapılan paylaşımlar üzerinden tespit edilmesi olarak ifade edilmektedir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler ışığında yeni medya araçlarının, sosyal medya platformlarının, bilgi kirliliğine sebep olduğu sonucuna erişildiği belirtilmektedir. Ayrıca temel gayelerden birinin, daha geniş kitleleri ilgilendiren neticelere erişmek olduğu ifade edilmektedir. Araştırma neticesinde elde edilen sonuç, literatürdeki diğer araştırma-

larla paralellik göstermekte ve sağlıklı, bilinçli, yerinde kullanım sayesinde yeni medya araçlarının kullanıcılar arasında pozitif yönde etkileşime olanak sağladığı, ancak gerçek bilginin edinilmesi noktasında zaman zaman negatif yönde fonksiyon gösterdiği belirtilmektedir. 'Vatandaş gazeteci' kavramı üzerinden de değerlendirilmede bulunan araştırmada; hızın, doğrunun önüne geçmesinin iletişimde reel olan bilginin etki alanını daralttığına vurgu yapılarak, 'etik' kavramının önemine değinilmektedir. Yeni medya araçlarında özellikle eksik olan kısmın kontrol mekanizması olduğu dile getirilerek bu durumun yalan haber ve hatalı enformasyonun yayılımını etkilediği belirtilmektedir. Özellikle pandemi döneminde sosyal medya platformlarının kullanımının arttığı vurgulanarak, bu durumun toplum psikolojisini de derinden sarstığı, bunun üstesinden gelmenin en önemli sacayağının da resmî ve yetkili mecralardan yapılan açıklamaların ve paylaşımların öncelikle değerlendirilmesi olduğu ifade edilmektedir. Araştırma neticesinde dezenformasyonla mücadelede çözüm olarak dijital medya okuryazarlığının önemine değinilerek, bireylerin bu alışkanlığı edinmelerinin yalan haberle mücadelelerinde işlerini kolaşlaştıracakları ifade edilmektedir.

Başka bir akademik çalışmada Ünal ve Çiçeklioğlu (2022, s. 143) tarafından Covid-19 pandemisinin başlangıcında ülkemizdeki yanlış bilgi ve yalan haber akışı incelenmiş, yalan haberin uluslararasılığına dikkat çekilerek 'tehdit' olarak nitelendirilmiştir. Tüm sorumluluğun doğrulama platformlarına yüklenmesinin yanlışlığına dikkat çekilerek kapsayıcı bir bakış açısıyla durumun değerlendirilmesinin doğru olacağı ifade edilmektedir. Olağanüstü durumlarda yalan içeriklerle hazırlanan paylaşımların ve haberlerin; paylaşım hızının ve etkisinin önlenmesi noktasında, bunun nasıl olacağını ve bu içeriklere rastlayan bireylerin yeni medya okuryazarlığını olumlu yönde nasıl geliştirebileceklerinin düşünülerek hayata geçirilmesinin önemli olduğu ifade edilmektedir. Covid-19 pandemisi boyunca doğru bilgiye erişim için doğrulama platformlarına daha fazla ihtiyaç hissedildiği belirtilerek; bahse konu çalışmanın temel amacının; teyit.org aracılığıyla pandeminin ilk zamanlarında yapılan doğrulama etkinliklerinin farklı dönemlerle kıyaslanması şeklinde analiz etmek olduğu ifade edilmektedir. Araştırma kapsamında pandeminin; yalan haber ve hatalı enformasyonun yapılmasına ne kadar etki ettiği ve doğrulama platformunun incelediği içeriklerin kategorik olarak neler olduğu sorularına cevap arandığı belirtilmektedir. Kategoriler toplumsal hayatta bireylerin yaşam pratiklerindeki alanlar içerisinde yer alan politika, bilim gibi birkaç başlıkta derlenmiş ve şüpheli paylaşım sayılarının hangi kategoride yoğunluk gösterdiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bir sonraki aşamada bu içeriklerin hangi sosyal medya platformlarında yoğunluk gösterdiği ile ilgili de değerlendirmelerde bulunulmuştur. Araştırma kapsamında doğrulama platformlarında pandemiden önce yoğunluk olarak 'siyaset' kategorisinde yalan haber paylaşımının ağırlık gösterdiği ifade edilirken, pandemi ile birlikte bu kategorinin değiştiği ve tabiatıyla sağlık alanında daha çok doğrulama faaliyeti yürütüldüğü sonucuna ulaşıldığı ifade edilmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bir başka bulgunun da; yalan

haberlerin önemli bir oranda zarar verme ve aldatmaya yönelik olduğu ifade edilmektedir. Elde edilen bulgular ışığında; doğrulama platformlarının özellikle kriz anlarında daha fazla önem arz ettiği belirtilerek, bu bağlamda platformlara önemli görevler düştüğü dile getirilmektedir. Çözüm noktasında önerilerde de bulunulmakta ve sadece bireyler değil genele yayılmış kapsayıcı bir çözümün sorunla mücadelede etkili olacağı ifade edilerek aynı şekilde medya okuryazarlığının önemi vurgulanmaktadır.

Diğer bir araştırmada; Taşdemir ve Karadeniz (2021, s. 81) tarafından Covid-19 pandemisi ve aşılarda ilgili sosyal medyada üretilen yalan haberler incelenmiş ve yine doğrulama platformu olarak teyit.org seçilerek platformdaki paylaşımlar üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Araştırma sonucunda çevrim içi özelliğiyle bireylerin kullanımına sunulan sosyal medya platformlarının; “hatalı”, “yalan” ve “bağlamından kopartılmış” içeriklerin üretilmesine ve dolaşıma sokulmasına daha uygun bir formda olduğunun görüldüğü belirtilmektedir. Araştırmanın amacı; Covid-19 aşılı ile ilgili yapılan haberleri dezenformasyon çeşitleri bakımından kategorize etmek, üretilen haberler üzerinden haber temalarının doğru veya yanlış enformasyonlar çerçevesinde hazırlanıp hazırlanmadığını tespit etmek olarak belirtilmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, yeni medya araçları başta olmak üzere sanal ağlar üzerinden, özellikle de sosyal medya platformları vasıtasıyla “yalan”, “hatalı”, “uydurma” haberlerin bilinçli olarak yapıldığı ve dolaşıma sokulduğu, bu platformların yapısal olarak da bu tarz bir işleve uygun olduğu paylaşılmaktadır. Sorunun çözümü için doğrulama platformlarının sayılarının artmasına atıfta bulunularak, sadece yerel değil global ölçekte çözüm üretme aşamasında bu platformların çoğalmasının daha da önemli olduğu vurgulanmaktadır. Diğer yandan platformların aldığı sorumluluk kadar kullanıcıların da aynı ölçüde sorumluluk almalarının gerekliliği ifade edilerek, bilginin doğruluğunun kullanıcı tarafından teyidinin önemine değinilmektedir.

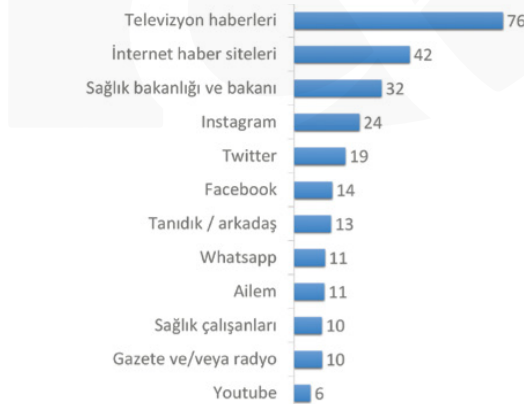
Doğrulama platformları ile ilgili Adıyaman (2022, s. 1326) tarafından “hakikat ötesi çağda profesyonel bilgi doğrulayıcılığı kimliği” başlığıyla yapılan araştırmada teyit konusunun önemine vurgu yapılmaktadır. Doğru bilginin teyidi kısmında yaşanan sorunsallara değinilerek yanlış bilginin doğru bilgiden daha hızlı yayılmasının, doğru bilginin teyidi ve daha hızlı dolaşıma sokulmasında bir diğer önemli güçlük olduğu belirtilmektedir. Bu araştırmada doğrulama platformlarının etkisi bağlamında haber doğrulayıcıları, geleneksel gazeteci kavramıyla eşleştirilerek değerlendirilmektedir. Doğrulama platformlarında görev yapan editörlerin karşılaştıkları güçlükler de ele alınmaktadır. İçerik bağlamında gazetecilikle etik değerler noktasında özdeş görülen doğrulayıcılar; dijital ortam, uygulama yöntemi ve hız noktasında gazetecilikten farklı konumlanmaktadır. Araştırma kapsamında birinci kaynak olarak doğrulayıcılar üzerinden yapılan değerlendirmede, editörler tarafından özellikle yalan haberlerin çokluğuna değinildiği belirtilerek, editörler kadar kullanıcıların da sorumluluk almalarının yerinde olacağı belirtilmektedir.

Sosyal Medya ve İnfodemi

Pandemi sürecinde virüsün yayılımına bağlı olarak pandemiden esinlenip uluslararası otoriteler tarafından 'infodemi' kavramı sürece katılmış ve tanımlanmıştır. İnfodemi, bir hastalık salgını süresince fiziksel ve sanal ortamlarda yanıltmaya yönelik ve yanlış enformasyon barındıran aşırı bilgi olarak nitelenmektedir. İnsan sağlığını olumsuz yönde etkileyen, bireylere zararı dokunan ve bilinç karışıklığına sebep olan bu süreç sonunda bireyler, risk olarak davranışlarını buna göre belirlemektedir. İnfodemi; sağlık alanında görev yapan çalışanlara ve otoritelere olan güveni de zedeleyerek toplumsal sağlık refleksini etkilemekte, halk sağlığı tepkisini baltalamaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2023). Beden sağlığı kadar kriz anlarında bireylerden ruh sağlıklarını da muhafaza etmeleri beklenmektedir. İşitsel, yazınsal ya da görüntüsel olarak dolaşıma sokulan her yalan haber ve dezenformasyon ruhsal sağlığı olumsuz etkilemektedir.

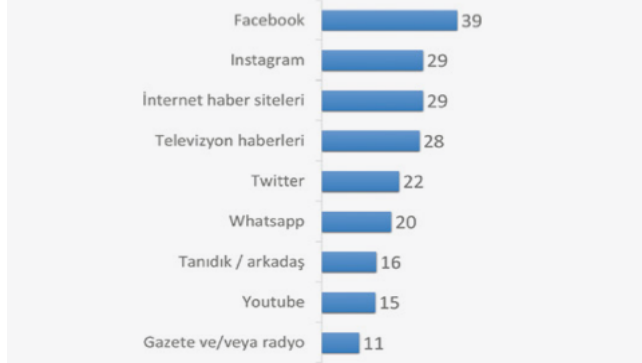
Toplum bu süreçte pandemiye bağlı olarak mekânsal anlamda birbirinden izole olurken, sosyal medya aracılığıyla farklı bir düzlemde iletişimini ve etkileşimini devam ettirmiştir. Pandemi süresince virüsle ilgili bilgi edinme mecralarına yönelik yapılan araştırmalar, sosyal medyanın bilgi paylaşımında etkin olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda TRT Akademi tarafından yapılan İnfodemi Araştırma Raporu önemli ipuçları vermektedir (TRT Akademi, 2020, s. 222). Grafikte yer alan bilgiler kapsamında bireylerin en fazla takip ettikleri bilgi kaynakları arasında sosyal medya mecralarının, aile bireylerinin önünde yer aldığını söylemek yerinde olacaktır.

Grafik 1. Pandemi Sürecinde En Fazla Takip Edilen Bilgi Kaynakları – Türkiye Geneli (%)

Aynı zamanda TRT Akademi İnfodemi Araştırma Raporu tarafından yapılan diğer bir değerlendirmede, Türkiye genelinde en fazla infodemiye maruz kalan bilgi kaynakları arasında sosyal medyanın yine öncelikli olduğu görülmektedir (TRT Akademi, 2020, s. 239). Sosyal medya, deyim yerindeyse infodeminin ve dezenformasyonun 'kuluçka merkezi' konumunda yer almaktadır.

Grafik 2. Pandemi Sürecinde En Fazla İnfodemi İçerdiği Düşünülen Bilgi Kaynakları-Türkiye Geneli (%)

TRT Akademi tarafından yayınlanan araştırma verilerinden de anlaşılacağı üzere; Instagram, internet haber portalları ve Sağlık Bakanlığı; tv haberlerinin peşinden bilgi edinme aracı olarak en fazla tercih edilen platformlar olarak öne çıkmaktadır. Bireylerin evde kaldıkları süre içerisinde, bilgiye erişimleri noktasında sosyal medya platformlarının ve televizyonun aktif rol oynadığı görülmektedir (TRT Akademi, 2020). Araştırmada infodeminin en fazla etkin olduğu sosyal medya mecrasının Facebook olarak tespit edildiği anlaşılırken, onu sırasıyla Instagram ve internet haber sitelerinin takip ettiği, X (o dönemki adıyla Twitter)'in de %22 ile azımsanmayacak oranda infodemiye aracılık ettiği görülmektedir. Yoğun olarak sosyal medya mecralarında kendisine zemin bulan ve dolaşım gösteren yanlış enformasyonun, infodemiye de beslediği ve toplum sağlığını, kamu güvenliğini tehdit ederek aşırı karışıklığı tetiklediği anlaşılmaktadır (Narmanlı, 2022, s. 53). Koronavirüs pandemisi ile birlikte izole ortamlarda devam eden sosyal hayat, ilişkilerin niteliğini ve süresini de değişime uğratmış, bireyler kişisel alanlarında aile bireyleriyle daha sık bir araya gelerek iletişim kurmaya başlamıştır. Diğer yandan ülke genelindeki ve dünyadaki gelişmelerin de takip edilebilmesi için kişiler sosyal medya platformlarına yönelmiş ve bu alanı etkin bir şekilde kullanmıştır. İçerisinde doğruyu olduğu gibi yanlış bilgiyi de barındıran sosyal medya platformlarının yanı sıra radyo, televizyon gibi geleneksel kitle iletişim araçları da bilgi kirliliğini tetiklemekte; bu da tabiatıyla infodemiye sebep olmaktadır. Dolaşımda olan yanlış enformasyon, bireylerin paniklemesine sebep olabilmekte, yanlış tedavilere yöneltebilmekte ve kamu sağlığı konusunda resmî kurumların çalışmalarını sekteye uğratabilmektedir (Yavuzdemir & Çit, 2021, s. 44). Bu süreçte yaşanan can kayıplarının da bu kapsamda ele alınması ve incelenerek değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Sosyal medya platformlarının etkilerinin ölüm oranlarıyla olan ilişkisinin veriler ışığında değerlendirilmesi, daha sonraki krizlerde alınabilecek tedbirlere de zemin oluşturabilecektir.

Medya Okuryazarlığı

Medya okuryazarlığı dijital ya da geleneksel medyayı tanıma, oluşturma ve medya içeriklerinin kritiğini yapabilmeye destek olmaya yönelik bir eylem olarak tanımlanmaktadır (Kıran, 2020, s. 235). Medya okuryazarlığı bilincine sahip bir kullanıcıdan, bireysel tercihte bulunabilmesi, kişisel fayda için doğrunun ve yanlışın, müspet ve menfi olanın ayırımını yapabilmesi, tüm bu özellikler için de uygun bilince ve yeterliliğe sahip olması istenmekte, bu özellikler de kavramın temel dinamiklerini oluşturmaktadır (Tiryaki & Akça, 2021, s. 963). Sosyal medyanın kitleler üzerindeki etkisinin genişliği ile iletişim teknolojilerindeki gelişmenin paralellik gösterdiği düşünülmektedir. Kişilerin geleneksel medya üzerinden aldıkları mesajların niteliği, sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle farklılaşmış ve daha çeşitli hâle gelmiştir. Bu sürecin devamında ortaya çıkan içeriğin denetlenmesi sorunsalının kriz anlarında normal zamanlardan daha fazla önem arz ettiği düşünülmektedir.

Herkesin medya okuryazarlığı bilincine sahip olması için gerekli adımların hem kamu hem de özel sektör aracılığıyla atılması gerekmektedir. Türkiye’de bu alanda medya okuryazarlığı ile ilgili kamu kurumları tarafından öncü adımlar atıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili ülkemizdeki resmî kurumlar nezdinde yapılan programlarda medya okuryazarlığı konusu da çoğu kez ele alınmış ve sonuçların yer aldığı bildirilerde medya okuryazarlığına değinilmiştir (İlhan, 2015, s. 55). Dünyanın farklı ülkelerinde medya okuryazarlığı ile ilgili eğitim müfredatları oluşturulurken; Türkiye’de de ilköğretimden itibaren bu yeterliliğe sahip olunması için girişimlerde bulunulmuştur. Bu çalışmalar neticesinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) ve Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından protokoller gerçekleştirilmiştir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’nun resmî internet sitesinde içerikle ilgili bilgilendirme çerçevesinde “İlköğretim Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı”nın 31 Ağustos 2006 tarihinde MEB Talim ve Terbiye Kurulu’nda görüşülerek kabul edildiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, 2006-2007 öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen beş pilot ilde medya okuryazarlığı dersinin okutulmaya başlandığı belirtilmektedir (RTÜK, 2016).

Bilgi çağı olarak nitelenen günümüzde yüz yüze iletişimin yerini dijital iletişimin alması ile gerçeğe ulaşmak daha da zorlaşmaktadır. Artık haberlere, bilgiye, olaylara ve durumlara birçok iletişim kanalıyla anlık ulaşmak mümkün hâle gelmektedir. Bu kapsamda medya okuryazarlığının da yeni bir aşamaya geçmesi kaçınılmaz görülmektedir. Günümüzde medya okuryazarlığı, konumunu yeni medya okuryazarlığına bırakmaktadır.

Günümüzde yalan, yanlış, hatalı, abartılı v.b. içeriklerin yayılım hızının sosyal medya ile birlikte geçmişe oranla değişim gösterdiği düşünülmektedir. Yeni medyanın pozitif tarafında içeriklere, haberlere ve bilgiye anlık erişim sunması ve bunu yaparken zaman kısıtı olmaması gösterilirken; negatif yönünde, mesnetsiz, yanlış ve yalan enforsiyona dayalı bilgi paylaşımı çerçevesinde şekillenen haberler ön plana çıkmaktadır

(Sönmezer, 2022, s. 203). Yeni medya ile birlikte sadece tüketen değil üreten, katılan, içeriğin üretilmesinde aktif olarak yer alan kullanıcılar olarak yeni yetkinlikler kazanmak da kaçınılmaz görülmektedir. Dezenformasyonun yanı sıra infodeminin de olumsuz sonuçlarından en az şekilde etkilenmek için geleneksel medya okuryazarlığı tecrübelerini yeni medya okuryazarlığı bilgileriyle tekrar kurgulamak yerinde olacaktır. Yaşanan tüm bu gelişmelere paralel olarak teknolojinin iletişime ve bilgiye kattığı ivme neticesinde klasik anlamda tanımlanmaya çalışılan medya okuryazarlığı da kendisine yeni alt başlıklar açmaktadır. Süreç içerisinde medya okuryazarlığının tanımı; 'bilgi', 'reklam', 'görsel' ve 'dijital' okuryazarlık kavramlarıyla yeniden şekillenmekte ve kapsamı genişlemektedir (Baytimur & Çalışkan, 2019, s. 175). Özellikle pandemi gibi tüm toplumu etkisi altına alan kriz anlarında bilinçli bir medya okuyazarı olmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Her bireyin, her yeni medya kullanıcısının bu becerilere optimum düzeyde sahip olmasının, bireysel kriz yönetiminde etkili olacağı düşünülmektedir.

Pandemi boyunca maruz kalınan virüse karşı savunma aracı olarak aşı ön plana çıkarken aynı zamanda dezenformasyon ve infodemiye karşı da en etkili silahın bilinçli bir medya okuryazarlığı olduğu düşünülmektedir. Medya okuryazarlığı, kişilerin objektif bilgiye ulaşmalarını kolaylaştırırken diğer yandan toplumsal görüşün de doğru biçimlenmesine aracılık etmektedir. Kavram olarak temelinde; 'anlamak', 'eleştirel bakmak', 'değerlendirmek', 'bilgi ve beceri sahibi olmak' terimlerinin yer aldığı medya okuryazarlığının literatürde farklı tanımlamaları ve neden gerekli olduğu yönünde ifadelendirmeler yapılmaktadır. Medya okuryazarlığında 'bilinç' faktörü öncül bir konumda değerlendirilmektedir.

YÖNTEM

Türkiye'de Covid-19 sürecindeki aşı tutumlarını medya okuryazarlığı çerçevesinde analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma kapsamında veriler, 'doküman inceleme' yöntemiyle derlenmiş, 'betimsel analiz' ile incelenmiştir. Doküman inceleme yöntemi farklı bilim dalları tarafından kullanılmaktadır. Ele alınan konu ile ilgili bilgi kaynağı olarak kullanılan, yazınsal ve sözel analize imkân tanıyan veriler, bu yöntem sayesinde analiz edilebilmektedir (Bingöl, Malçok, Ortaç, & Bozkurt, 2021, s. 71). Nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan doküman analizi; araştırmanın amacı çerçevesinde işlenen problem hakkında basılı ve görsel medyanın sunduğu verilerdeki içeriklerin ve bilgilerin analizine imkân sunmaktadır (Şahin & Başgöl, 2020, s. 52). Belgeler güncel verilerden veya kayıt altına alınmış değerli arşiv belgelerinden de oluşabilirken, üzerinde durulması gereken analiz edilen belgelerin kendine has özellikleri ve muhteviyatındaki bilgilerin gerçekliğini tesis ettikten sonra çözümlenmeye tabi tutulmaktadır (Yıldırım, 2015, s. 176).

Doküman inceleme yönteminde büyük veri yığınları karşısında örneklem seçimi çalışmayı daha verimli hâle getirebilmektedir. Araştırmacı, örneklem büyüklüğüne kendisi karar vermekle birlikte, bunun sayısını istediği gibi ayarlayabilmektedir. Çeşit-

li dokümanları çalışmasına katabileceği gibi, kısıtlamalar da yapabilmektedir (Kıral, 2020, s. 178). Araştırma kapsamında çalışma gurubu tespit edilirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden 'ölçüt örnekleme' tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme; araştırmayı gerçekleştiren kişinin öncesinde hazırlanan ölçüte denk düşen durumların ele alınmasıdır (Karslı & Kurt, 2022, s. 89). Mevcut araştırmanın evrenini teyit.org platformunda taranan ve Türkiye'de Covid-19 aşılı ile ilgili derlenen paylaşımlar oluşturmaktadır. Araştırmanın veri toplama aşamasında sınırlama ve ölçüt olarak paylaşımların sosyal medya mecralarında dolaşıma girmesi kriter olarak alınmıştır.

Ayrıca Covid-19 pandemisinde, Dünya Sağlık Örgütü tarafından 'pandemi' olarak ilan edildiği 11 Mart 2020 ile Sağlık Bakanlığı'nın açık havalarda maske takma zorunluluğunu kaldırdığı 2 Mart 2021 tarihleri arasında olması ve doğrulama platformu olarak hizmet veren teyit.org aracılığıyla yalan ve yanlış haber olarak nitelendirilmesi, diğer ölçütler olarak belirlenmiştir. teyit.org gibi farklı platformlarda da doğrulama çalışmaları yapılmaktadır. Uluslararası camiada bu çalışmaları sürdüren; checkyourfact.com, snopes.com ve factcheck.org gibi yabancı platformların yanı sıra, Türkiye'de bu platformlar arasında; evrimagaci.org, teyit.org, dogrulukpayi.com, malumatfurus.org, yalansavar.org, gununyalanlari.com, dogrula.org, kullanıcılara hizmet vermektedir (Kavaklı, 2019, s. 400). Kapsamları ve uygulama alanları farklı olsa da adı geçen platformların hepsi doğruluk ve kontrol görevi görmektedir.

Araştırmada Covid-19 pandemisi süresince yukarıda belirtilen tarih aralığında sosyal medya platformlarında dolaşıma sokulan ve yanlış/yalan olduğu teyit.org kanalıyla tespit edilmiş paylaşımlara yer verilmiştir. Bu paylaşımlar, paylaşımın başlığı, paylaşım tarihi, paylaşımın aslı, dezenformasyon çeşidi, paylaşımın yer aldığı platform ve etkileşim sayısı noktasında incelenmiştir. İçerikler; manipülasyon, çarpıtma, hatalı ilişkilendirme, uydurma, taklit, bağlamdan koparma ve parodi şeklinde dezenformasyonun 7 farklı türü üzerinden ele alınarak değerlendirilmiştir (teyit, 2023). Bu türleri literatürdeki karşılıklarıyla kısaca ele almak gerekirse; manipülasyon, propaganda ile eş değer görülmektedir. Fakat daha geniş kapsamda; 'kandırma motivasyonu ile hareket edilerek, gerçek belge, bilgi ya da görsellerin değiştirilmesi ve kişilerin kandırılması' olarak nitelenmektedir (teyit, 2023). Diğer bir tür olarak çarpıtma da; 'yanlış sevk etmek için doğru olanı özünden saptırma' tanımlamasıyla nitelendirilmektedir (teyit, 2023). Hatalı ilişkilendirme ise 'başka bir anın ya da olayın, görselin, içeriğin, ilgisi olmayan bambaşka bir olaya uyarlanarak yanlış bilgi aktarımına olanak sağlanması' olarak tanımlanmaktadır (teyit, 2023). Dezenformasyon türlerinden belki de en az masum olanı ise 'uydurma' olarak karşımıza çıkmaktadır. Uydurma kavramsal olarak; 'hazırlanan enformasyonun tamamen gerçek dışı, sahte, yalan içeriklerle kurgulanması ve zarar verme kastı güdülmesi' olarak ifade edilmektedir (teyit, 2023). İçerik türlerinden taklit ise; 'doğru, gerçek bir bilgi ya da içerik taklit edilerek yeniden üretilen içeriğe gerçekmiş hissi vermek' olarak anlamlandırılmaktadır. Çok sık karşılaşılmayan bu tür, seyrek görünmesine rağmen yalanın yayılımına zemin oluşturmaktadır (teyit, 2023). Bu türlerden tespiti en

zor olanlardan biri; ‘bağlamdan koparma’ olarak kullanıcıların karşısına çıkmaktadır. Bağlamdan koparma; ‘gerçekte hakikat olan bir olayın ya da kavramın, içeriğin içinde olduğu olay örüntüsünden kopartılarak, bambaşka bir olayın içerisinde kullanılması’ şeklinde tanımlanmaktadır (teyit, 2023). Dezenformasyon türünün son üyesi ‘mizah’ ise parodi ile ifade edilmektedir. Bu türde ciddi içerikler mizah amaçlı değiştirilerek, iletinin içine eğlence faktörü katılıp kullanıcılara servis edilmektedir. Gerçekmiş algısı vermediği ve mizah içerdiği açık olarak belirtildiği sürece zararsız içerikler olarak kabul edilmektedir (teyit, 2023). Tanımlamaları ne olursa olsun dezenformasyona zemin teşkil eden türlerin tamamı, doğru bilgiye erişimi sekteye uğratmakta ve bireylerin sağlıklarıyla ilgili süreçlerini etkin bir şekilde sürdürmelerine ket vurmaktadır.

Paylaşılan platform, dezenformasyon türü, teyit.org editörleri tarafından tespit edilen sayısal ve niteliksel verilerden elde edilen bilgilerdir. Sosyal medya mecralarında yayınlanan veya beğenilen her paylaşımın sahibine / kaynağına ulaşmanın mümkün olmaması ve yapılan paylaşımın bir süre sonra kullanıcılar tarafından silinebilmesi sebebiyle araştırma teyit.org un verileriyle sınırlı tutulmuştur.

BULGULAR

Araştırmada Covid-19 aşılı ile ilgili yapılan dezenformasyon içeriklerin analizleri tablodaki şekildedir.

İddia	Tarih	Haberin Aslı	Dezenformasyon Türü	Paylaşım Tespiti/Mecra	Etkileşim Sayısı	İletinin Paylaşıldığı Platform
DSÖ temsilcisinin Covid-19 aşısının geliştirilemeyeceğini söylediği iddiası	08/05/2020 12:51	Dr. David Nabarro “Covid-19 aşısı asla geliştirilmeyecek” demedi. Haberde böyle bir ifade yer almıyor.	Çarpıtma	Beyinsizler.net (Web Sitesi)		Web Sitesi
Aşıların geliştirilmesi çerçevesinde insanların denek olacağı iddiası.	24/08/2020 02:08	Aşıların geliştirilmesinde gönüllülük esasına göre ilerleniyor. Aşıların ortaya çıkmasında bilimsel deneylerin değişik ülkelerde gerçekleştirilmesi rutin ve istenilen bir durum olarak görülmektedir.	Çarpıtma	@zencitayyip, 19/08/2020 Tele1, 20/08/2020 (Web Sitesi)	2057 Etkileşim 149.560 Etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter) Web Sitesi

Sinovac ve Sputnik V aşılarının nezle aşılardan farklılık göstermediği iddiası.	04/09/2020 02:13	İddiada atıfta bulunulan kaynak olarak gösterilen uluslararası bir haber ajansının haberinde koronavirus öncü aşılardan farklılık göstermediğine yönelik bir ifade yer almamaktadır.	Çarpıtma	Nevşin Mengü 01/09/2020	2822 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Ekşi Sözlük (Web Sitesi) 02/09/2020	1.123.474 etkileşim	Web Sitesi
İtalya'da bir doktorun Koronavirüs testleri ve aşılar hakkındaki iddiaları.	18/11/2020 11:03	Teşhis noktasında kesin sonuçlarda yanlış sonuçlar verebilmesine rağmen, PCR kitlerinin hastalık teşhisinde hâlihazırda itibar edilebilecek en etkili yöntem olduğu kabul edilmektedir.	Uydurma	Bilgi Hazinesi, 11/11/2020	6163 etkileşim	Facebook
				Atatürk İzinler Gidenler, 08/09/2020	206 etkileşim	Facebook
				Ahmet Yıldız, 28/11/2020	26.630 etkileşim	Facebook
				Hanif Human 29/11/2020	856 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Superhaber, 30/11/2020		Web Sitesi
				Corona Gerçeği, 30/11/2020	173 etkileşim	Facebook
				Efe Harmançioğlu 29/11/2020	1682 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Gerçeklerin Peşinde, 30/11/2020	283 etkileşim	Facebook
				Koç Dağı TV, 30/11/2020	1143 etkileşim	Facebook
				_İzmir_35_ 03/12/2020	386 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
RNA aşılarının insan DNA'sını değiştireceği iddiası.	19/11/2020 13:20	mRNA, rahatsızlığa neden teşkil eden bakteriye karşı protein üretmek amacıyla değerlendirilmektedir. Kılavuz fonksiyonu görevinde bulunan mRNA, görevini yerine getirdikten sonra kaybolmaktadır. DNA zincirinin bozulması ya da genetik kodlarla oynanması mümkün değildir.	Uydurma	Filiz'in Düşünceleri, 10/11/2020	160 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Ahmet Rasim Küçükusta, 16/11/2020	445 etkileşim	Facebook
				Veryansın TV, 25/08/2020	127 etkileşim	Web Sitesi
				erkantrukten, 29/11/2020	5979 etkileşim	Youtube
				Gerçeklerin Peşinde, 28/11/2020	493 etkileşim	Facebook
				YouTube, 14/12/2020		
				Mustafa Aydoğan, 17/12/2020	463 Etkileşim	Facebook

Koronavirüs aşılı sayesinde vatandaşlara mikroçipler yerleştirildiği iddiası.	19/11/2020 13:23	İddianın bilimsel dayanağının bulunmadığı deklare edilmiştir. Mevcut çiplerin aşılarda aktarılması olarak dışı olarak görülmektedir.	Çarpıtma, Uydurma	Turisto, 11/05/2020	707.249 etkileşim	Youtube
Koronavirüs aşılı ile vatandaşlara maymun ile domuzun kendilerinden aktarılacağı iddiası.	19/11/2020 13:44	Hayvanlardan temin edilen jelatinin aşılarda hem etkiyi hem de güvenliğini arttırdığı ifade edilmektedir. Maymun hücreleri virüsün etkisizleştirilmesinde kullanılmakta ancak aşının kendisinde bulunmamaktadır. Ayrıca koronavirüs kapsamında üretilen rna türevli aşılarda bu yöntemden istifade edilmemektedir.	Uydurma, Çarpıtma	WhatsApp, 16/11/2020	7800 etkileşim	Facebook
				Bilgi Arşivi, 02/11/2020	1835 etkileşim	Youtube
				tolgaozcelkk90, 29/12/2020	138 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
Koronavirüs aşılıyla vatandaşlara cenin hücreleri aktarıldığı iddiası.	20/11/2020 14:40	Bireylerden alınan cenin hücreleri aşılarda üretilmesi sürecinde virüsleri denetim altına almak için kullanılabilir fakat ürünün son mamul hâlinde bulunmadığı belirtilmektedir. RNA aşılarda ise canlı hücrelerin kullanılmadığı paylaşılmıştır.	Çarpıtma	Ömer, 29/12/2020	640 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Yağmur Mirzayeveva, 05/11/2020	1471 etkileşim	Facebook
Covid-19'un devamlı değişim göstermesi sebebiyle aşılarda herhangi bir faydası olmayacağı iddiası.	21/11/2020 13:35	Virüsün devamlı değişim göstermesi aşılarda sürekli negatif etki bırakabilmektedir. Covid-19 virüsünün değişim gösterip göstermeyeceği ve bu değişimin ortaya çıkaracağı etki tahmin edilememektedir. Tüm bu etkenlere bağlı olarak çalışılan aşılarda virüsün yayılım hızını azaltma ve sonlandırma noktasında pozitif katkı oluşturduğu ifade edilmektedir.	Çarpıtma	Cerrah Güner Fuzuli, 30/10/2020	150 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Doç. Dr. Levent Akçay, 14/11/2020	3174 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Hüseyin Yılmaz, 15/11/2020	65 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Ali İhsan Goker, 15/11/2020	2737 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Arslan Bulut, 15/11/2020	864 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Hürriyet, 14/12/2020		X (o dönemki adıyla Twitter)
İnterferon üretemeyenlerde Covid-19 aşısının işe yaramayacağı iddiası.	30/11/2020 12:41	Bahsedilen hormonal eksikliğin bireylerde sıklıkla karşılaşılmayan bir husus olduğu ifade edilerek bu hususun koronavirüs aşılarda etkilemeyeceği belirtilmektedir.	Bağlamdan Koparma	Mustafa Aydoğan, 17/12/2020	463 etkileşim	Facebook
				Doç. Dr. Levent Akçay, 14/11/2020	3246 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)

İstanbul'da bir ibadethanede dolarla koronavirüs aşısı yapıldığı iddiası.	02/12/2020 11:00	Bölge esnafı 27 Kasım günü yazıyı cami tuvaletinde gördüklerini ama kimin astığının bilinmediğini belirtmiştir. Tepki gören yazı kısa sürede camdan indirilmiştir. Türkiye'de şu an Covid-19 aşısı satışı yapılmamaktadır.	Parodi	Gerçek Gündem, 26/11/2020	250 etkileşim	Web Sitesi
				@koronapatt, 26/11/2020	1200 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				@drozlem_avci, 27/11/2020	5100 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				FatihPortakal Destek, 27/11/2020	190 etkileşim	Facebook
Ülkemizin Uzak Doğu'dan aşısı isteyen tek devlet olduğu iddiası.	08/12/2020 12:46	Ülkemizin Uzak Doğu'dan aşısı tedarik eden tek devlet olmadığı, Güney Amerika ve Uzak Doğu'dan farklı ülkelerin de Çin'den aşısı siparişi verdiği belirtilmektedir.	Çarpıtma	Paramedic Kız, 02/12/2020	2031 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Ayfatmanur, 02/12/2020	2650 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Evren Balta, 02/12/2020	687 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Tuçee, 02/12/2020	500 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Gelmez demişler arkamdan, 03/12/2020	2564 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Allahım nasip etme, 02/12/2020	13,604 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Tera, 02/12/2020	1965 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
Gerçek olmayan iğnelerle aşısı enjekte edildiğine yönelik görüntülerin olduğu iddiası.	08/12/2020 15:05	Kas yapısına direkt adapte edilen enjektörler vücuda tamamen gömülmektedir. Enjekte esnasında kaydedilen içeriklerde enjektörün görünmesinin nedeni de bu bağlamda aşının kas kısmına yapılması olarak belirtilmektedir.	Çarpıtma	Derin Düşünce.org, 04/12/2020	400 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Shidoshi Tanaka, 03/12/2020	200 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
Kapağı açılmamış şırıngalarla yapılan aşısı iddiaları	08/12/2020 15:10	Enjektörün kapağının kapalı şekilde kullanıldığı ve aşısı yapıldığı yönündeki videonun basın mensupları için hazırlanan ortamda haberde kullanılabilecek formatta gerçekleştirilen mizansen olduğu belirtilmektedir. Videodaki şahısların aşısı yaptıkları aktarılmaktadır.	Bağlamdan Koparma	Özal Temel, 03/12/2020	4900 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Tolga Özçelik, 04/12/2020	134 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)

Aşının içindeki luciferase enziminin genlerimizi değiştireceği iddiası	11/12/2020 11:21	Adı geçen enzimin kelime kökeninden yola çıkılarak yapılan açıklamada, bu tarz enzimlerin genetik alanda ve sağlık sektöründe çok uzun zamandır kullanıldığı ve genleri etkileme unsuru bulunmadığı belirtilmektedir.	Uydurma – Bağlamdan Koparma	@rat_bozk, 02/12/2020	2222 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Mehmet Gökçe, 05/12/2020	419 etkileşim	Facebook
				@tolgaozcelkk90, 11/11/2020	151 etkileşim	Facebook
				@IIAHAN,	975 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Nurtel Dil	109 etkileşim	Facebook
Aşıların kısırlığa yol açtığı iddiası	11/12/2020 11:39	Çalışmalar kapsamında bu iddiayı doğrulayacak klinik bulgulara rastlanılmadığı ve herhangi bir bilimsel araştırma olmadığı ifade edilmektedir.	Çarpıtma	Sözcü , 09/12/2020		Web Sitesi
				Coronaloji, 09/12/2020		Web Sitesi
				Mustafa Aydoğan, 17/12/2020	463 etkileşim	Facebook
Almanya'da üretilen koronavirüs aşısının deneklerde yüz felcini tetiklediği iddiası.	11/12/2020 19:04	ABD'deki resmî bir kuruluş tarafından yapılan araştırma kapsamında hazırlanan raporda, Almanya'da üretilen koronavirüs aşısının deneklerden sadece dördünde yüz felcine neden olduğu ifade edilmektedir. Fakat bu rahatsızlığa koronavirüs aşılarının sebep olduğu yönünde herhangi bir somut delil bulunmadığı belirtilmektedir.	Bağlamdan Koparma	Coronavirus Turkish Agency 10/12/2020	3943 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Murat Soydan, 10/12/2020	3455 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Öğrendikçe varız, 11/12/2020	3580 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Gıda Hareketi, 10/12/2020	791 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Politic Türk, 10/12/2020	1413 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Purscol, 11/12/2020	3136 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				dobranne, 10/12/2020	2500 etkileşim	Instagram
				Akit TV, 11/12/2020	31 etkileşim	Facebook
Astra Zeneca'nın koronavirüs aşısına 98 günlük erkek cenini DNA'sı eklendiği iddiası.	15/12/2020 13:15	Bahse konu aşıda 98 günlük erkek cenininin akciğerlerinden alınan hücrelere rastlanılmadığı belirtilmektedir. Bu aşının oluşturulmasındaki devrelerde iddia edilen hücrelerin aksine farklı hücrelerden istifade edildiği dile getirilmiştir.	Uydurma	Tayanc Karaduman , 05/12/2020	841.507 etkileşim	Facebook

Türkiye'de bir siyasi partinin koronavirüs pandemisi döneminde aşının zorunlu tutulması amacıyla kanun önergesi sunduğu iddiası.	17/12/2020 16:26	CHP milletvekilinin koronavirüs pandemisi döneminden yaklaşık bir yıl önce bu kanun teklifini verdiği ifade edilmektedir. Ayrıca kanun teklifinin kapsamının koronavirüs aşlarıyla ilgili olmadığı, temel zorunlu aşılarla alakalı olduğu belirtilmektedir.	Bağlamdan Koparma	kıymetli Dualar , 12/12/2020	454 etkileşim	Instagram
				Erdem Özveren 1453, 03/12/2020	22.867 etkileşim	Instagram
				Erdem Özveren , 03/12/2020	785 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Hayri Gözlükgiller , 03/12/2020	1578 etkileşim	Facebook
				Helal ve Sağlıklı Gıda , 03/12/2020	515 etkileşim	Facebook
Koronavirüs aşısı uygulanan bir sağlık personelinin baygınlık geçirerek öldüğü iddiası.	22/12/2020 13:35	Sağlık görevlisinin ölmediği, yaşadığı, genel sağlık durumunun yerinde olduğu belirtilmiştir.	Hatalı ilişkilendirme	Yeni Akit, 20/12/2020		Web Sitesi
				Tolga Özçelik, 20/12/2020	906 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Beyaz Gazete, 20/12/2020		Web Sitesi
Doktor ve aynı zamanda yazar olan kişinin köşesinde koronavirüs aşlarıyla ilgili yazılarına yönelik iddialar.	24/12/2020 12:39	İddialar kapsamında yapılan aşılar, virüsün meydana getirdiği olumsuz etkilerden daha az tehlikeli olarak nitelenmektedir. Farklı içeriklere sahip olan aşıların vücuda girdikten sonra genetik yapıyı bozduğuna dair herhangi bir verinin olmadığı ifade edilmektedir.	Çarpıtma - Uydurma - Bağlamdan Koparma	Referans Medya, 20/12/2020		Web Sitesi
				Dr. Ümit Aktaş, 21/12/2020	10.853 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Saklı Gerçekler Ve Yeni Dünya Düzeni, 23/12/2020	304 etkileşim	Facebook
				Yunus Emre Özdemir, 21/12/2020	158 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Küresel Düzene Hayır Dsö Defol, 22/12/2020	735 etkileşim	Facebook
Almanya'da geliştirilen aşıların klinik aşamalarında uygulamanın yapıldığı yarım düzine kişinin öldüğü iddiası.	25/12/2020 12:45	Deneklerin sayısının yaklaşık 50 bin kişi olduğu ifade edilirken, söylenen yarım düzine kişiden yalnız 2 kişinin aşı çalışmalarına dahil olduğu diğerlerinin farklı bir çalışma ekibinde yer aldığı belirtilmektedir. Bu kişilere de tuz ve su karışımı sıvı enjekte edildiği bu sıvının da insanların hayatını sonlandıracak etkiyi barındırmadığı deklare edilmiştir. Hayatını kaybedenlerin ölüm oranları da verilerek bu oranların normal vefat oranlarına göre normal seviyede olduğu ifade edilmektedir.	Çarpıtma	Bay Pipo , 13/12/2020	70 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Oda TV , 08/12/2020		Web Sitesi

Paylaşılan görüntünün koronavirüs aşısı esnasında çekilen bir görüntü olduğu ifade edilerek burada iğnenin yok olduğu iddiası.	25/12/2020 14:39	Videodaki aşı uygulandıktan sonra enjektörün ucundaki iğnenin yok olmasının nedeni, geri çekilebilir iğneli şırıngaların kullanılmasıdır.	Çarpıtma - Uydurma	JK Trump Supporter Japan, 16/12/2020	838 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Anna Moris, 16/12/2020	1879 Etkileşim	Facebook
				Geoff_eakins, 16/12/2020	295 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				standup_colchester, 16/12/2020	16.033 etkileşim	Instagram
				Steph Chapman, 16/12/2020	258 etkileşim	Facebook
				Project Knowledge, 16/12/2020	330 etkileşim	Facebook
				Dabney Ashland Arditi, 18/12/2020	158 etkileşim	Facebook
DSÖ tarafından yapıldığı iddia edilen aşılarda virüsü engelleme noktasında etkin olmadığı paylaşımı.	26/12/2020 10:44	Paylaşımına konu olan araştırmacının yazarı tarafından kavramların birbirine karıştırıldığı, bulaşma ve hastalık kavram karmaşasına bağlı olarak da aşılarda etki etmediği neticesine ulaştırılacak bir başlık atıldığı ifade edilmektedir.	Bağlamdan Koparma	Independent Türkçe, 25/12/2020		Web Sitesi
				Ümit Aktaş, 25/12/2020	7408 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				T24, 25/12/2020		Web Sitesi
				Yeniçağ, 26/12/2020		Web Sitesi
				Mehmet Ali Önel, 25/12/2020	1364 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Politikoloji, 25/12/2020	394 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
Orta Doğu'da bir ülke vatandaşına yapılan koronavirüs aşısı sonrası kişinin öldüğü iddiası.	31/12/2020 13:50	Bu ülkenin bakanlığı tarafından yapılan paylaşımda ölen vatandaşın kronik kalp rahatsızlığı olduğu ve aşı öncesinde de kalp krizi geçirdiği paylaşılmıştır.	Bağlamdan Koparma	habilin_izinde, 29/12/2020	2063 etkileşim	Instagram
				Öncü Şehir, 28/12/2020		Web Sitesi
				HABERLER.COM, 29/12/2020		Web Sitesi
				dobraanne, 29/12/2020	3917 etkileşim	Instagram
				İnternet Haber, 28/12/2020		Web Sitesi
				haber7.com, 28/12/2020		Web Sitesi
				Sözcü, 28/12/2020		Web Sitesi
				akit tv, 28/12/2020		Web Sitesi
				Yeni Şafak, 28/12/2020		Web Sitesi

BİM'de Covid-19 aşılı satıldığı iddiası.	04/01/2021 12:58	İlgili marketin yetkili kanalları tarafından da şirketin herhangi bir aşı veya ilaç pazarlamasının bulunmadığı doğrulanmıştır.	Parodi - Manipülasyon	YouTube , 30/12/2020 Çarşafı Şerif Aşktır, 30/12/2020 Universtegram, 30/12/2020	123 etkileşim 1259 etkileşim 21.130 etkileşim	Youtube Instagram Instagram
Görsel içeriğin ABD Başkan Yardımcısının aşı yaptırmadığına yönelik olduğu iddiası.	06/01/2021 10:39	ABD Başkan Yardımcısına uygulanan aşıda emniyet aparatı olan bir enjektör kullanıldığı belirtilmiş, teknolojik ekipmanlarla yapılan ekstra izlemelerde de aşının uygulama aşamalarının kademeli olarak görülmekte olduğu ifade edilmektedir.	Çarpıtma	Mavi Türk, 31/12/2020 Nur Can, 31/12/2020	4300 etkileşim 340 etkileşim	Facebook Facebook
Türkiye'de sabah programı sunan iki ünlünün sağlık personellerinden daha önce koronavirüs aşısı yaptırdığı iddiası.	12/01/2021 15:05	Bu iki sunucunun Çin'de üretilen aşının Türkiye'deki uygulamalarında gönüllü grubunda yer aldıkları açıklanmıştır.	Çarpıtma	Yeni Çağ Gazetesi, 11/01/2021 Hergele Postası, 10/01/2021 madamcurie, 10/01/2021 Mehmet Batuhan Örs, 10/01/2021 Korkusuz Kalem Yılmaz Özdil, 10/01/2021 Onedio, 10/01/2021 Çağhan Kızıl, 10/01/2021	8200 etkileşim 1100 etkileşim 44.000 etkileşim 1000 etkileşim	Web Sitesi X (o dönemki adıyla Twitter) X (o dönemki adıyla Twitter) X (o dönemki adıyla Twitter) Facebook Web Sitesi X (o dönemki adıyla Twitter)
Kocaeli Üniversitesi Rektörünün torpille önden BioNTech aşısı olduğu iddiası.	13/01/2021 14:24	Adı geçen üniversitedeki Rektörün Almanya'da üretilen aşıyla ilgili Türkiye'deki uygulama sürecinde gönüllü olarak yer aldığı belirtilmiştir. İçeriğin dolaşıma sokulduğu tarihte Almanya'da üretilen aşının Türkiye genelinde vatandaşlara uygulanmaya başlandığı ifade edilmiştir.	Çarpıtma	fıratyasilcinar, 12/01/2021 yazparov, 12/01/2021 CaKizil, 12/01/2021 bulentilgaz, 12/01/2021 Sözcü, 12/01/2021 batikenthaber, 12/01/2021 Halk TV, 12/01/2021 fyzisbsrn, 12/01/2021	348 etkileşim 6676 etkileşim 5000 etkileşim 6300 etkileşim 2396 etkileşim 11 etkileşim 97 etkileşim 651 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter) X (o dönemki adıyla Twitter) X (o dönemki adıyla Twitter) X (o dönemki adıyla Twitter) X (o dönemki adıyla Twitter) Facebook Facebook X (o dönemki adıyla Twitter)

Fotoğrafın Sağlık Bakanlığı'na ait güncel aşı arabasını gösterdiği iddiası.	15/01/2021 13:01	İçerikte paylaşılan koronavirüs aşı nakil aracının hastalıkla alakasının olmadığı belirtilmektedir. Fotoğrafın Trakya'daki bir şehirde gerçekleştirilen araç teslim programında çekildiği paylaşılmıştır.	Hatalı ilişkilendirme	Cumhuriyet Nöbeti, 12/01/2021	2000 etkileşim	Facebook
Çin'de üretilen aşılarda satışının şırıngalarda yapıldığı belirtilerek; Recep Tayyip Erdoğan ve Fahrettin Koca'ya yapılan aşının farklı bir aşı olduğu iddiası.	18/01/2021 17:10	Yapılan aşılarda şırıngalar içinde geldiği belirtilmiş, yayınlanan içeriklerde de Recep Tayyip Erdoğan ve Fahrettin Koca'ya yapılan aşıda uygulamadan önce şırıngaya çekildiğinin açıkça görüldüğü ifade edilmektedir.	Çarpıtma	cem_baykal, 13/01/2021	2600 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
Restoran zinciri sahibi Nusret Gökçe'nin Türkiye'de aşı olduğu iddiası	19/01/2021 14:30	Nusret Gökçe'nin paylaşımlarından aşığı Dubai'de yaptırdığı görülmektedir.	Hatalı ilişkilendirme	5gvirusnewss, 14/01/2020	267 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
Pfizer/ BioNTech aşısının beklenenden daha az etkili olduğu iddiası	26/01/2021 19:51	Orta Doğu'daki bir ülkenin Sağlık Bakanı tarafından yapılan açıklama kapsamında aşının ilk uygulanmasının ardından koruma seviyesinin %50'lere ulaşmasının beklenilir olduğu, bu kapsamda Almanya'da üretilen aşıyla ilgili şirketin açıklamasında birinci uygulamada etkinin% 52'lere ulaştığı bilgisi paylaşılmıştır.	Bağlamdan Koparma	Turkuaz00_, 14/01/2021	242 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				5G VİRUSNEWS-offical, 14/01/2021	137 etkileşim	Facebook
				Gonca Ozer, 14/01/2021	31 etkileşim	Facebook
				Ekşisözlük, 18/01/2021		Web Sitesi
				@TahirSimsek, 18/01/2021	157 etkileşim	Web Sitesi
				@Gurkaynak-Gonenc, 19/01/2021	1076 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Sözcü, 24/01/2021		Web Sitesi
				Sondakika.com, 24/01/2021		Web Sitesi
				Millî Gazete , 24/01/2021		Web Sitesi
				Yeniçağ, 25/01/2021		Web Sitesi
				aDilipak, 24/01/2021	214 etkileşim	Twitter
				shiftdelete.net, 25/01/2021		Web Sitesi
				drahmetrasim, 24/01/2021	207 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				memurlar.net, 24/01/2021		Web Sitesi
				laplace2011, 24/01/2021	280 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				gerceklerinp, 25/01/2021	156 etkileşim	Facebook

Hristiyanların ruhani liderinin Koronavirüs aşısı olmayan kişilerin cennete alınmıyacağı yönünde paylaşım yaptığı iddiası.	05/02/2021 12:42	Papa Francis'in böyle bir açıklaması yoktur. İddialar The Babylon Bee isimli hiciv sitesinden alınmıştır.	Parodi Uydurma	Saklı Gerçekler Ve Yeni Dünya Düzeni, 07/12/2020	101 etkileşim	Facebook
				Son Saat, 08/12/2020	46 etkileşim	Facebook
Ülkemizde vilayetlere göre aşı düzeyleri ile ilgili rakamların yer aldığı iddialar.	11/02/2021 15:32	Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu vilayetlerinde aşı uygulamalarındaki oransal düşüklük sebebinin yaş ortalaması olduğu ifade edilmektedir.	Bağlamdan Koparma	T24, 06/02/2021	413 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Nesrinnas, 06/02/2021	500 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				cetinrabiaaaa, 06/02/2021	1053 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
Almanya'da aşı kaynaklı can kayıpları yaşandığı iddiası	26/02/2021 16:13	İddia kapsamında yetkili kurumlar tarafından vefat olaylarının aşıyla ilişkisini kanıtlayan bir verinin bulunmadığı ifade edilmektedir. Yaşanan vefat olaylarının gizli hastalıklar ve yaşa bağlı nedensellik taşıdığı belirtilmektedir.	Çarpıtma Bağlamdan Koparma	Sözcü, 31/01/2021		Web Sitesi
				Yaniçağ Gazetesi 31/01/2021		Web Sitesi
				Sözcü, 14/02/2021		Web Sitesi
				Erkan Trükten, 31/01/2021	567 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Gerçeklerin Peşinde , 14/02/2021	250 etkileşim	Facebook
Amerika Birleşik Devletleri'nin Çin'in ürettiği aşığı yaptıranlara uluslararası geçerliliği olan vizeyi vermeyeceği yönündeki iddialar.	02/03/2021 17:02	İddiayla ilgili bahse konu programda bu maddenin görülmediği belirtilmektedir. Bu vizeyle ilgili tüm prosedürlerin mevcut durumdaki gibi devam ettirildiği açıklanmıştır.	Çarpıtma	Kocaeli Gazetesi, 31/01/2021		Web Sitesi
				Uyandırma Servisi, 26/02/2021	16.280 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Sözcü, 25/02/2021	1236 etkileşim	X (o dönemki adıyla Twitter)
				Doğrusu, 26/02/2021		Web Sitesi
				Süper Gündem, 26/02/2021		Web Sitesi
				Kuzey Ege Haber, 26/02/2021		Web Sitesi
				Kayseri İnternet, 26/02/2021		Web Sitesi
				Son Dakika Haberleri, 26/02/2021		Web Sitesi
				Şimdi Haberler, 26/02/2021		Web Sitesi
Bursa Hakimiyet, 26/02/2021		Web Sitesi				

(Teyit, 2023)

Araştırma verilerine dayanarak hazırlanan tablodan da anlaşılacağı üzere 37 paylaşımdan yola çıkarak en fazla etkileşimin olduğu platformun X (o dönemki adıyla Twitter) olduğu belirlenmiştir. X (o dönemki adıyla Twitter) üzerinden 70 farklı hesap aracılığıyla aşıyla ilgili paylaşım yapılmıştır. X (o dönemki adıyla Twitter)'in ardından, 43 farklı web sayfasından yapılan paylaşımlarla ikinci sırada internet sitelerinin gediği, bu iki platformu üçüncü sırada 41 farklı kullanıcı hesabından yapılan paylaşımlarla Facebook'un takip ettiği belirlenmiştir. Bunları sırasıyla; Instagram ve Whatsapp platformları takip etmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler ışığında dezenformasyon türleri ile ilgili de bilgi edinilmesi mümkündür. Dezenformasyon, yayılma alanı olarak yedi farklı türde kendini göstermektedir. Bu alanlar sırasıyla; uydurma, manipülasyon, çarpıtma, hatalı ilişkilendirme, bağlamdan koparma, taklit, parodi olarak ifade edilmektedir. Araştırmada teyit.org üzerinden, yanlış/yalan olarak tespit edilen toplam 37 paylaşım değerlendirilmeye alınmış, bunlardan 19 tanesinin 'çarpıtma' türünde olduğu tespit edilmiştir. Çarpıtmanın ardından 11 adet içerikle 'bağlamından koparma' karşımıza çıkmaktadır. Bağlamdan koparma ile doğru bilgiler, içinde bulunduğu olaylardan koparılmış ve farklı bir anlatı içerisinde sunulmuştur. Bu iki türü sırasıyla; uydurma, hatalı ilişkilendirme ve parodi takip etmektedir.

İnceleme kapsamında Covid-19 aşıları ile ilgili teyit.org üzerinden yapılan değerlendirmede; yeni medya mecralarındaki yanlış enformasyonların doğru enformasyonlarla bir arada sunulduğu ve bu durumun doğru bilgiye ulaşmada karışıklığa sebep olduğu gözlemlenmiştir.

SONUÇ

İnternetin hayata kattığı hız ve bilgiye olan gereksinim sebebiyle bireyler çoğu zaman hakikate ulaşma reflekslerinde zafiyet gösterebilmektedir. Özellikle kriz anlarında, tüm algıların soruna ve sorunun çözümüne odaklandığı bir ortamda, dünyanın her noktasından gelen bilgileri süzmek daha da önem arz etmektedir.

Sosyal medyanın baş döndürücü hızı ile içeriğin hem üreticisi hem de tüketicisi olan kullanıcılar aynı anda farklı platformlardan gelen bilgi bombardımanı arasında doğru bilgiye erişme sorunu yaşamaktadır. Kullanıcılar sosyal medyanın bilgi eksenindeki küresel gücünden faydalanırken bu gücün kontrolü noktasında yetkinliklerini de arttırmalıdır. Bunun öncül adımı sosyal medyanın etki alanına vâkıf olmak ve ileri görüşlülükle ilişkilidir. Sanal ağ içindeki her birey aldığı bilgi kadar yaydığı bilginin de ağ toplumunda ne kadar hızlı ve ne kadar geniş kitlelere ulaştığının bilincinde olarak paylaşımlarda bulunmalıdır. Yanlış ve yalan paylaşımlara kaynak teşkil eden içeriklerin sosyal medyada ne kadar fazla tüketildiğine ve aynı oranda da üretildiğine örnek teşkil edecek konulardan biri de Covid-19 aşıları ile ilgili paylaşımlardır. Bu araştırmada 11

Mart 2020 – 2 Mart 2021 tarihleri arasında Türkiye'deki Covid-19 aşı çalışmalarına yönelik dolaşıma sokulan ve teyit.org platformunda yanlış/yalan olarak nitelenen toplam 37 içerik incelenmiştir.

Bahse konu paylaşımlar yalnız teyit.org tarafından değerlendirilen ve yanlış olduğu onaylanan içeriklerdir. Özellikle soğukkanlı olunması gereken kriz anlarında tedbir almak kadar, süreci yönetmek için doğru bilgiye ulaşmanın da önemli olduğu aşikârdır. Bu araştırmada etkileşim sayıları ve paylaşım platformlarının yanı sıra elde edilen diğer veriler ışığında yapılan paylaşımların sorunu çözmekten uzak kaldığı söylenebilmektedir. Toplumsal hassasiyetlerin arttığı dönemlerde, doğru bilgiye ve habere duyulan ihtiyaca paralel olarak bu görevi yerine getiren kuruluşların sorumlulukları da artırmaktadır. Covid-19 pandemisi süresince teyit.org tarafından aldatici içerikler farklı platformlar aracılığıyla değerlendirilmiş ve neticeleri kamuoyu ile paylaşılmıştır.

Dezenformasyonla mücadelede, teyit.org'un yanı sıra onunla benzer özellikler gösteren platformların sayılarının daha da artmasının önemi hız çağında çok daha önemli bir unsur olarak önümüze gelmektedir. Bireyler dezenformasyonun yıkıcı etkilerinden korunmak için tüm sorumluluğu doğrulama platformlarına bırakmamalı, üretirken aynı zamanda tüketen kullanıcılar olarak karşılıklarına çıkan her içeriği sorgulamalı ve bireysel teyit ve doğrulama reflekslerini geliştirmelidir. Bostancı'nın (2019, s. 62) ifade ettiği gibi sosyal medyada bilgi, anlık olarak medyada olduğundan çok daha hızlı yayılmaktadır. Özellikle toplumsal hassasiyetin yüksek olduğu durumlarda sosyal medyaya servis edilen ve profesyonel şekilde kurgulanmış sahte bilgi, kısa sürede milyonlarca kullanıcıya ulaşabilmektedir. Tanımlamadaki kurgu ve sahte bilgi ifadesi ile kitlelilik bağlamında durumun ne derece ciddi olduğu anlaşılmaktadır. Dezenformasyona karşı verilen mücadelede devlet ve toplum birlikteliğine vurgu yapan Yayla (2020, s. 145) yargı erki üzerinden verilecek mücadelenin sivil toplum kuruluşları kanadından da destek görmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunların tek taraflı yeterli olmayacağını da belirterek; toplumsal katkı olmadan mücadelenin eksik kalacağı, süreç boyunca dezenformasyonun olumsuz etkilerini en aza indirmek için savunma aracı olarak; ifade serbestliği, toplumsal zenginlik, medyanın çeşitliliği ve toplum bilinci olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda; 'toplum desteği' dediğimiz olgu, krizlerin daha hızlı aşılmasında ve fiziksel sağlığın yanı sıra ruhsal sağlığın da korunması için son derece büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, A. (2022, Nisan). The Psychological and Economic Effects Of The Covid-19 Pandemic. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 4(8), 64-76.
- Aydın, A. F. (2020). Post-Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon: Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci. *Asya Studies*, 4(12), 76-90.
- Adıyaman, F. (2022, 07 31). Hakikat Ötesi Çağda Profesyonel Bilgi Doğrulayıcılığı Kimliği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 1312-1328.
- Balcı, M., & Çakır, K. (2023, 1 31). Halkı Yanıltıcı Bilgiyi Alenen Yayma Suçu (TCK m. 217/A). *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(1), 4.
- Baytimur, T., & Çalışkan, S. (2019, 12 30). Post-Truth Çağında Gerçeklere Sadık Kalabilmek: Halkla İlişkiler İçin Bir Fırsat Olarak Medya *Kurgu, Prof. Dr. Alâeddin Asna Anısına Yeni Zamanlar ve Halkla İlişkiler Sempozyumu Özel Sayısı*, 27(4), 170-180.
- Bingöl, S., Malçok, H., Ortaç, Ü. S., & Bozkurt, M. (2021, 12 31). Problemlili Öğrenci Davranışlarının Değerlendirilmesi: Doküman İncelemesi. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 68-80.
- Bostancı, M. (2019). *Sosyal Medya: Dün, Bugün, Yarın*. Konya: Palet Yayınları.
- Çalışkan, M., & Mencik, Y. (2015, 6 1). Değişen Dünyanın Yeni Yüzü: Sosyal Medya. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(50), 254-277.
- Cambridge. (2023). <https://dictionary.cambridge.org/tr/sözlük/ingilizce/disinformation>. Erişim. T. 19 Mart 2023.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2023). https://www.who.int: https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1. Erişim. T. 20 Mart 2023.
- Dayan, S. (2021, 9 1). COVID-19 ve Aşı. *Dicle Tıp Dergisi*, 48, 98-113.
- Diker, E. (2020). Kovid-19 salgını döneminde sosyal medya kullanımı. *TRT Akademi Dergisi*, 5(10), 1-249.
- Tr. Euronews (2023). <https://tr.euronews.com/2020/11/26/turkiye-covid-19-a-kars-50-milyon-doz-sinovac-as-s-icin-cin-ile-anlast>. Erişim T. 25 Mart 2023.
- Irak, H. (2022). Post-Truth Çağda Dijital Dezenformasyon: Covid-19 Aşı Karşıtı Haberler Üzerine Bir İnceleme. *Ahi Evran Akademi*, 3(1), 115-129.
- İlhan, E., & Aydoğdu, E. (2015). Medya okuryazarlığı dersi ve yeni medya algısına etkisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 4(1), 52-68.
- Kıran, Ö. (2020). Temel Yaklaşımlar Açısından Medya Okuryazarlığı Eğitimi. *Ondokuz Mayıs University Journal of Education Faculty*, Cilt: 39 Sayı: 3 100. Yıl Eğitim Sempozyumu Özel Sayı, 233-248.
- Kıral, B. (2020, 6 17). Nitel Bir Veri Anilizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 170-189.
- Karslı, G., & Kurt, M. (2022, 12 31). 2012-2021 Yılları Arası Türkiye'de Okul Dışı Öğrenme Ortamları Konulu Araştırmaların İncelenmesi: Doküman Analizi. *EKEV Akademi Dergisi*, 0(92), 86-104.

- Kavaklı, N. (2019). Üniversite Öğrencileri Arasında İnternet Teyit/Doğrulama Platformlarının Kullanımı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(69), 398 - 411.
- Kobak, K., & Soğukdere, Ş. (2021, 12 30). Sosyal Medyadaki Dezenformasyon: 2021 Türkiye Orman Yangınları Örneği. *Uluslararası Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli Dergisi*, 4(2), 167-189.
- Narmanlı, D. (2022, 1 30). Aşı Kararsızlığı Bağlamında Aşı Tartışmaları: Twitter'da Covid-19 Örneği. *TRT Akademi*, 7(14), 28-57.
- Öngel, V., Tatlı, H. S., & Bozkurt, G. (2020). Küresel Krizlerde Kişilik Özelliklerine Göre Sosyal Medya Algısı: COVID-19 Örneği. *Turkish Studies*, 15(4), 827 - 851.
- Özmen, S., & Aksoy, N. (2022, 6 30). Covid-19 Aşı Okuryazarlığı ve Aşı Tereddütü Düzeylerinin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Uygulama Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), 550-558.
- Porsuk, A. Ö., & Cerit, Ç. (2021, 6 23). Sosyal Medyada Covid-19 Aşısı Tartışmaları: Ekşi Sözlük Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 24(2), 347-360.
- RTÜK. (2016). https://www.medyakuryazarligi.gov.tr/menu_goster.php?Guid=E56CE034-6CEB-41AE-A12C-B618EBEA461B&MenuId=2. Erişim T. 24 Mart 2023.
- Sönmezer, Z. (2022, 05 15). Post-Truth Çağında Medya Okuryazarlığı. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 6(2), 200-208.
- Şahin, Ö., & Başgöl, M. (2020, 6 29). PISA Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlerin Doküman Analizi İle İncelenmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 50-66.
- Şahin, H. (2022, 9 30). Türkiye'de COVID-19 Aşısı Karşıtlığının Nedenleri: Twitter Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 579-593.
- T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). <https://covid19.saglik.gov.tr>: <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66494/pandemi.html>. Erişim T. 20 Mart 2023.
- Taşdemir, E., & Karadeniz, B. (2021, 12 31). Covid-19 Pandemisi Hakkında Sosyal Medyada Üretilen Yanlı Haberleri Doğrulama Platformları Üzerinden Okumak: Teyit.Org Örneği. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 59-83.
- Teyit. (2023). <https://teyit.org>: <https://teyit.org/detayli-arama?-keyword=Covid-19%20Aşıları>. Erişim T. 25 Mart 2023.
- Tiryaki, S., & Ümit, A. (2021). Medya Okuryazarlığı Ders Kitapları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(4), 958-969.
- Topçu, E., & Çaycı, B. (2022, 11 1). Sosyal Medyada Dezenformasyon: COVID-19 Pandemisi Örneği. *TAM Akademi Dergisi*, 1(2), s. 161-191.
- TRT Akademi. (2020). <https://trtakademi.net/wp-content/uploads/2020/08/TRT-Akademi-Infodemi-Arastirmasi-Raporu.pdf>. Erişim T. 20 Mart 2021.
- Türk Dil Kurumu. (2023). <https://sozluk.gov.tr>. Erişim T. 16 Nisan 2023.